

SULTAN YILDIRIM BAYEZİD HAN VE DÖNEMİ

Editör:

Yard.Doç.Dr. Sadettin Eğri

Yayın Kurulu:

Prof.Dr. Özer Ergenç
Prof.Dr. Mustafa Kara
Prof.Dr. Yusuf Oğuzoğlu

Gaye Kitabevi

BURSA 2013

BURSA

OSMANGAZİ BELEDİYESİ YAYINLARI

Ulubatlı Hasan Bulvarı No: 6 Santral Garaj / Bursa

Tel: 0.224.444 16 01 Faks: 0.0224.270 70 63

www.osmangazi-bld.gov.tr

Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Dönemi

Editör:

Yard.Doç. Dr. Sadettin Eğri

Yayın Kurulu:

Prof.Dr. Özer Ergenç

Prof.Dr. Mustafa Kara

Prof.Dr. Yusuf Oğuzoğlu

ISBN 978-605-87269-6-3

1. Basım Nisan 2013

Kapak Resmi:

Ön: Sultan Yıldırım Bayezid Han'ın minyatürü (Lokmân bin Hüseyin el Urmevî, *Kıyâfetül İnsâniyye fî Şemâilil Osmâniyye*, AETrh 1216)

Yazılar: "Okuyan Yıldırım Han kıssasını / Alur dünyâ-yı dundan hissasını.

Sûret-i Râbi' Selâtîn-i Osmâniyân el-Gâzî ve's-Şehîd es-Sultân Yıldırım

Bayezid Han bin Gâzî Hudâvendigâr aleyhime'r-rahmetü."

Arka: Av sahnesi (*Hünernâme*, c.I 105a, TSM, no.H.1523)

Kapak / İç Düzen:

Gaye Kitabevi

Baskı: AKMAT Akinoğlu Matbaacılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Organize San. Böl. A.Osman Sönmez Bul. 2. Sok.

No:1 PK: 16159 Nilüfer / Bursa

Tel : +90 224 243 29 29 Fax : +90 224 242 51 00

E-mail : akmat@akmat.com.tr

Doğu ile Batıyı Birleştiren Bir Mekan: Bursa Bedesteni

Özer Ergenç¹

Bursa 1326'da Osmanlılar tarafından fethedildiğinde bugünkü Tophane denilen hisar içinde bir yerleşim alanıydı. Kısa zamanda hisar dışında bir "Osmanlı Bursa'sı" oluştu. Daha Orhan Gazi zamanında hisar dışında daha sonra Bursa'nın en önemli ticaret mekanı olacak Tahta'l-kal'a çeşitli sûkları ile canlılık kazanmıştı. Bursa'nın planının zenginleşmesinde ilk dönem sultanlarının hemen hepsinin payı vardır. Ancak bunlar içinde Yıldırım Bâyezid'e özel bir yer vermek gerekir. Çünkü Yıldırım Bâyezid nasıl hem Batı Anadolu'da hem de Balkanlar'da birbirini izleyen fetihler sonucunda Osmanlı Beyliği'ni geleceğin büyük imparatorluğuna dönüştürecekse, payitaht Bursa'yı da sürdürdüğü imar faaliyetleri ile bu büyük imparatorluğun merkezi olmaya yakışır hale getirmede büyük rol oynamıştı.

Bu faaliyetler içinde "bedesten" ve etrafındaki çarşıların konumu öncelikle zikredilmelidir. Bugün de restore edilerek varlığını sürdüren "bedesten" onun zamanında yaptırılmıştır. Gerçi Orhan Gazi'nin yaptırdığı bugün "Emir Hanı" diye anılan han o zaman bedesten görevini üstlenmişti. Fakat Yıldırım Bâyezid döneminde yapılan yeni yapı sebebiyle bu daha önceki yapıya "Eski Bedesten" denmeye başlandı. Yıldırım zamanında yapılan bina doğudan batıya uzanan ve iki sıralı, kurşun örtülü, 10 kubesi bulunan bir mekandı. Dört yanında kapıları bulunuyordu. Ayrıca, bedestenin dış duvarlarında yine Yıldırım zamanında

---

¹ Prof.Dr., Bilkent Üniversitesi

yapılmış dükkanlar yer almakta idi.² Bedesten'in hemen altında "Gelincik" ve "Sipahi" çarşıları yer alıyordu. Gazzazhane'ye doğru uzanan çarşı, Gelincik Çarşısıdır. Sicillerde "sûk-ı Gelincik" diye geçtiğine bakılırsa bu çarşı kapalı bir çarşı değildi. Çeşitli dükkanların yer aldığı açık bir çarşıydı. Bedesten'in batı ucunda ise, üstü kaplı çarşı "Sipahi Çarşısı"dır. Bu yapı bedesteni tamamlayan, onu bir ticaret kompleksine dönüştüren bir eklenti olmalıdır. Kazım Baykal, 1300'lerde Cumhuriyet Caddesi açılırken, ortadan kaldırılan Perşembe Hamamı'nın yanında bir başka kapalı çarşının daha bulunduğunu kaydetmektedir.³

Bütün bunlar bize gösteriyor ki, Bursa Osmanlıların eline geçtikten kısa bir süre sonra, "kale şehir" özelliğini değiştirerek, bir "açık şehir" durumuna gelmiştir. Coğrafi konumu nedeniyle doğu-batı yönünde Uludağ'ın eteklerinde ve Marmara'ya doğru alçalarak uzanan verimli ovaya hakim bir mekanda Osmanlı şehri olarak oluşmuştur. Orhan devrinden başlayarak gerçekleştirilen ve her biri sultanların veya vüzerâ ve ümerânın vakıflarının akaratına ya da müstegallatına dahil olan sanayi ve ticaret binaları ile kuzeybatı Anadolu'nun en önemli şehri haline gelmiştir. Bu durum iki önemli gelişmenin kanıtı olarak da değerlendirilmelidir. Bunlardan ilki, Osmanlıların bölgede siyasi egemenliği gerçekleştirmesi üzerine bölgenin siyasi, sosyal ve ekonomik entegrasyonunun sağlanmasıdır. Böylelikle Bursa, etrafındaki kırsal alandan yararlanarak döneminin önemli şehri haline dönüşürken aynı zamanda bu mekanın ekonomik etkinliklerini düzenleyen ve denetleyen merkez durumuna gelmiştir. Diğer yandan, bu orta ölçekli entegrasyonun daha ileri bağlantıları kurulmuş ve Bursa hem doğudan hem de batıdan gelen taccirlerin bulunduğu bir uluslararası ticaret alanı niteliği kazanmıştır. Bu gelişme süreci içinde varlığını bugüne kadar sürdüren ve I. Bâyezid zamanında inşa edilmiş bedestenin özel bir yeri vardır.

Bedesten ve etrafındaki çarşılarla şekillenen bu ticaret mekanının durumunu iyi anlayabilmek için bir anlık zaman atlaması yaparak Evliya Çelebi'ye ve onun anlatılarına geçmek

² Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara, 2006, s. 30

³ Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, 3. baskı, Bursa, 1993, s. 106

Bedesten

istiyorum. Evliya Çelebi birçok şehir gibi Bursa hakkında da ayrıntılı bilgi vermektedir.⁴ Dedğine göre Bursa, gezdiği şehirler içinde çok kalabalık, yoğun ipek üretimi ve ticareti sebebiyle farklı mekanları bulunan “cesîm” bir yerleşim alanıdır. Bir yandan kentin kendi yerleşikleri, diğer yandan çevresinden ve uzak diyarlardan gelmiş yabancı ve Osmanlı uyruğu misafirleri ile çok renkli bir görünüme sahiptir. Bir seyyah için bu renklilik ve hareketlilik oldukça etkileyici bir durumdur.

Evliya Çelebi’nin kaleminden çıkan tasvirlerde de bu etkiyi yakalamak mümkündür. Çelebi’nin “*evsâf-ı sâk-ı sultânî-i Bursa*” başlığı altında verdiği bilgiler bizim o dönemi anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Evliya’nın bir önemli özelliği mekanları anlatırken sadece yapıları nitelemekle kalmayıp, içinde yaşayanlarından da söz etmiş olmasıdır. Bedesten’den söz ederken içindeki bölümlerin her birinde birer “*hazâyin-i Mısır’a mâlik hâcegîler vardır. Bunda ol kadar zî-kıymet mücevher avânî, tuhaf yâdigârlar var kim bir diyârda yoktur*” demektedir. Burada Evliya Çelebi’nin adeta modern bir gözlemcinin yorumları

⁴ Evliya hakkında söylediklerim şu yazımda daha ayrıntılı olarak yer almaktadır. Özer Ergenç, “Evliya Çelebi ve Onun Gözüyle Osmanlı Şehri”, *Evliya Çelebi Atlası*, İstanbul, 2012, s. 48-59.

Bedesten

ile karşımıza çıktığını görüyoruz. Bugün bile bir çok kişi yapılar üzerinden tarihçilik yaparken, Evliya yapıları gündelik hayatın canlılığı içine oturtmaktadır. Doğrusu da budur. Çünkü, bu yapı ve mekanların hepsi bir yaşam alanıdır. İnsanla birlikte önem kazanır. Evliya Bursa Bedesteni'ni insanları ile tavsif etmekte ve bu konuda edebi anlatımın doruğuna çıkmaktadır. "*Bedesten'de her biri Mısır hazinelerine sahip tüccârlar vardır*" sözlerini okuduğumuzda, uzun mesafeli ticaretin aktörleri olan tacirlerin bundan daha güzel tanımlanabileceklerini söylemek mümkün müdür?

Evliya'da Bedesten'in dört yanındaki çarşıların konumları da belirtilmiştir. Bedesten ile bağlantılı olarak adı geçen çarşıların hepsi Bedesten'in işlevine uygun mal ve meslek gruplarını içermektedir: Kuyumcular Çarşusu, başka büyük bir rah etrafında serapa kargir binalardan oluşmaktadır. Burada Gazzazlar Çarşusu, Kavukçular Çarşusu, İpekçiler Çarşusu, Bezzâzlar Çarşusu, Terziler Esvâkı, Hallaclar Esvâkı yer almaktadır. Evliya, bugün varlığını bildiğimiz fakat işlevi hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız Gelincik Çarşusu hakkında da önemli betimlemelerde bulunmaktadır. Anlattığına göre Gelincik Çarşusu diğer çarşıların hepsinden çok daha güzeldir. Buradaki tüccarlar "*...gâyet ankâ bâzergânlar ve mütedeyyin, sulehâ-ı ümmetden*

celebi âdemlerdir". Evliya Çelebi Uzun Çarşı'dan da söz etmektedir. Biliyoruz ki, Osmanlı kent tasarımı bedesten'den başlayan ve diğer esnaf çarşılarına mihr oluşturan şehrin ana yolu ve alış-veriş merkezidir Uzun Çarşı. Bursa'da Uzun Çarşı, Bedesten'den doğuda Atpazarı'na, batıda Kapan Hanına ve oradan Tahta'l-kal'a'ye giden çarşıdır. Evliya Çelebi'de Uzun Çarşı hakkında verilen bilgilerden, burasının oldukça güzel, bakımlı ve kalabalık olduğunu anlıyoruz. Bu anlatım içinde bir cümlede onun Uzun Çarşı'nın gerçek fonksiyonunu okuyucuya aktardığını görüyoruz. Bu ifade "*cümle esnâf-ı gûnâgûn anda mevcûddur*" diye anlatılmıştır. Evliya Çelebi'nin bu anlatımını yani burada yalnız bir tek esnaf grubuna özel yer bulunmayıp, her tür esnafın bir arada görüleceği mekan olduğunu, ayrıca sergicilerin de bulunduğunu çeşitli belgeler doğrulamaktadır.

Evliya Çelebi'nin Bursa hakkında övgü dolu açıklamalar yapmasının sebebi Bursa'nın ilk dönemlerden itibaren dünyanın belli başlı ipekli pazarlarından birisi olmasıydı. Osmanlılardan önce de Anadolu'nun çeşitli kasabalarında ipekli dokumacılık yapıyordu. Alaşehir'de, Aydın'da, Amasya'da ve Tokat bölgesinde ipek üretildiğini çeşitli kaynaklar bildiriyor.⁵ Ancak 14. yüzyıldan itibaren Bursa bu üretim dalının merkezi haline geldi ve bu üretim uluslararası bir ticaretin de konusu oldu. Bursa'daki ipekli sanayinin hammadde kaynağı İran idi. Osmanlılardan önce de Anadolu'daki yerel ipek sanayii için gerekli ham ipek Hazar Denizi'nin güneyindeki bölgelerden geliyordu. İran'dan başlayan yol, Anadolu'da Erzurum, Erzincan ve Sivas üzerinden Konya'ya uzanıyor, oradan da İstanbul'a varıyordu. Osmanlılar ile birlikte bu yolu izleyen kervanların bir bölümü İstanbul'a doğru ilerlemek yerine Bursa'ya gelmeye başladılar. 14. yüzyıldan itibaren de daha kısa olan ve İran'dan Anadolu'ya girdikten sonra Erzurum, Erzincan, Tokat, Amasya güzergahını izleyen yol diğerlerine göre önem kazandı ve Trabzon deniz yolunun önemi giderek azaldı. Bir Osmanlı şehri olarak yükselen Bursa'da, bu yolu izleyerek gelen İranlı tüccarlar, İtalyan tüccarları ile daha rahat ve güven içinde ilişki kurabiliyorlardı.⁶

⁵ Halil İnalçık, "Harir" maddesi, EI² s.211

⁶ Halil İnalçık, "Harir" maddesi, EI² s.212

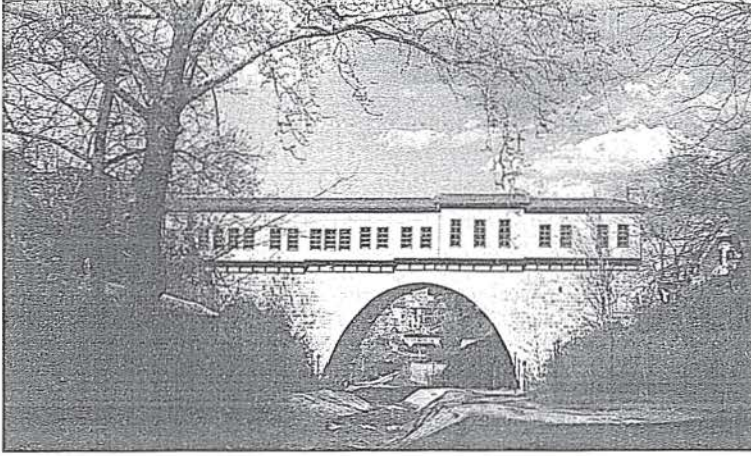

Bakırcılar Çarşısı

Bu yolun izlendiğini gösteren birçok beleye sahibiz. Örneğin, geç tarihli olmasına rağmen (27 Nisan 1582) bizim için aydınlatıcı bilgiler veren belgede Bursalı Seyyid Abdurrahman Efendi'nin azadlı kölesi Perviz anlaşmazlığa düştüğü Cafer adlı bir katırcı için ifade verirken adı geçenle "diyâr-ı acem"den beraber geldiklerini beyan edib, şunları söylüyor: "...zıkr olunan katırı ol seferde Kırklar dedikleri mevziiden Tokat'a gelince müddet beyan olunub, bey'-i vefâ ile iki katır dahi bile koşub, bana bey' imişdi. Eğer Tokat'a gelince senin yüklerini kira ile götürmezsem katırlar senin olsun deyüb, peşin kirasın dahi almış idi, lakin Erzincan'a geldiğimizde fırar idüib, iki katırını almağın, hala mezbur katır benim mülk-i müşteramdır".⁷ Bu belgeden şu bilgileri elde ediyoruz:

Perviz'in Efendisi Seyyid Abdurrahman Efendi taşıdığı ünvandan da anlaşıldığı gibi ilmiye mensubu biri olmasına rağmen kölesi aracılığı ile ipek ticareti de yapmaktadır. Kölesi bir katırcı ile anlaşarak İran'dan satın aldığı ham ipeği Bursa'ya getirirken katırcı Erzincan'da fırar etmiştir. Aralarındaki anlaşma yüklerin Bursa'ya kadar getirilmesini öngördüğü için Perviz bu

⁷ BŞS B5, s.38

Irgandı Köprüsü

sözleşmenin bir güvencesi olarak katırcıdan bir katırı “*vefâ'en bey*” yoluyla satın almıştır. Bu satış sözleşmesinin özelliği, ilk sözleşmenin koşullarının yerine getirilmesi halinde satılan şeyin satana dönmesini içermesidir. Yani, katırcı eğer yükleri Bursa'ya getirip teslim etseydi, katır yine kendisinin olacaktı. Oysa şimdi sözleşme Erzincan'da bozulduğu için Perviz katırın kendi satın aldığı mülkü durumuna geldiğini mahkemede beyan etmektedir.

Görülüyor ki, tüccarlar Tokat, Erzincan, Erzurum yolunu izleyerek İran'a sefer yapmakta ve aynı güzergahtan geri dönmekteydiler. Kervanlar katırlardan oluşuyordu. Bu yol, hemen hemen aynı tarihlerde bir İngiliz tüccarı olan John Newberry tarafından da izlenmişti.⁸ Sözü edilen tüccar 1581'de İran'da Kâşhân'dan çıkıp, dört aya yaklaşan bir süre seyahat ettikten sonra Bursa'ya varmıştı. Anlattığına göre bu sürenin ancak 79 günü yollarda geçmiş, geri kalan süreyi Tebriz, Erivan, Erzurum, Erzincan ve Tokat'daki konaklamalar almıştı.

Bursa'ya ihrac edilen İran ipeği, başlıca Mazenderan, Gilan ve Şirvan'dan geliyordu. Mazenderan ve Gilan'daki üretim, önceleri Sultaniye'de, daha sonraki yıllarda ise Tebriz'de toplanmakta idi. Burada İpek, büyük tüccarlar tarafından satın alı-

⁸ Özer Ergenç, XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa, TTK, Ankara, 2006, s.214

nır ve kervanlar oluşturulurdu. Bu kervanlar Sa'd Çukuru diye adlandırılan Orta Aras vadisinden Erzurum'a ulaşırdı. Gence ve Şirvan'dan çıkan ipek kervanları ise Tiflis üzerinden Erzurum'a geliyordu. İran'dan ayrılan kervanlar Tebriz'den Anadolu'ya geldikten sonra, bir kısmı Van, Bitlis, Diyarbakır yoluyla yine uluslararası bir ipek pazarı olan Halep'e giderlerdi. Bu arada, Erzincan-Kemah arasında Fırat vadisi de izlenirdi. 14. yüzyıldan sonra Bursa Halep'in rakibi olarak sıvırıldı. Kervanlar Türkmen göçebelerinin sağladığı at, deve ve katırlardan oluşturuldu. 15. yüzyılın sonunda bir at, Tebriz-Bursa-Tebriz yolculuğu için 400 akçaya (yaklaşık 9 dükaya) kiralanırdı.⁹

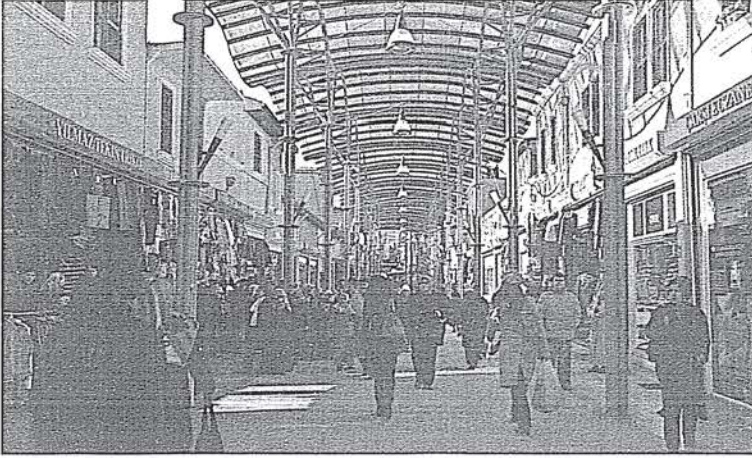
İpek ticaretinin hazineye kazandırdığı bol vergiler, saray mensuplarının ve yüksek tabakanın ipekli kumaş talepleri Osmanlı Devleti'nin ipek sanayiini desteklemesini gerektiriyordu. Bu nedenle Osmanlılar bilinçli olarak Bursa'yı belli başlı ipek antreposu yapmak, ipek yolunu kontrol altına almak ve giderek İran'daki ipek üretim merkezlerini ele geçirme politikası izlediler.¹⁰ Bu sistemli politika sonucu Bursa, ipek dokumacılığının dünyaca ünlü merkezlerinden biri haline geldi. Hem Doğudan hem de Batıdan çok sayıda tüccar uzun sürelerle Bursa'da kalarak buraya ham ipek getirdiler ve oradan kumaş alarak ülkelerine gittiler. Aynı şekilde Bursa'lular da hem İran'a hem de Batı ülkelerine gidiyorlardı. Bu tür seyahatler için ayrıntılı bilgi veren çok sayıda belgeye sahibiz.¹¹

Böyle canlı bir ticaretin merkezi olan Bursa'da bu ticareti yapan Bursa'lular ile yabancı tüccarların buluştuğu yer Bedesten idi. Bedestenler genellikle uzak yol ticaretine konu olan emtia'nın satıldığı yerlerdi. Bu tür meta'nın başında da tekstil ürünleri geldiği için bedestenin asıl imlası "*bezzâzistan*" idi. Yani, bezzâzların bulunduğu yer anlamına geliyordu. Bâyezid'in inşa ettirdiği Bursa Bedesteninin de sicillerde adı "*hân-ı bezzâziye*" diye geçmekteydi. Yani burada başlangıçta dokuma sanayiinin ürünleri satılıyordu. Ama zamanla bedestenler uzak yol ticaretine konu olan her türlü meta'nın satıldığı yerler haline geldi. Bu

⁹ Halil İnalçık, "Harir" maddesi, EI² s.212

¹⁰ Halil İnalçık, "Harir" maddesi, EI² s.211

¹¹ Özer Ergenç, XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa, TTK, Ankara, 2006, s.216 vd.

Uzun Çarşı

emtianın başında da baharat başta olmak üzere “yükte hafif pahada ağır” meta’lar geliyordu. Kervanlarla Bursa’ya gelen bu tür ticari ürünler bedestene getirildiği zaman, bedestenden başlayan uzunçarşı’da her meta’ın satışında uzmanlaşmış “*dellâl-lar*” dolaşarak satışa sunulan malları duyuruyor ve böylece perakendecilerin devreye girmesini sağlıyorlardı.

Aynı zamanda bedesten bir borsa mekanı fonksiyonunu da üstlenmiş durumdaydı. Buraya gelen meta’ın talep yoğunluğunun belirlenmesi ve fiyatının oluşması gerçekleşiyordu. Bu sürecin sonunda da şehre getirilen ürünlerin üzerinden vergi tahsili yapılabilmekteydi. Bu bakımdan, bedesten aynı zamanda çeşitli ticaret ürünlerinin vergi matrahlarının saptandığı ve vergi tahsilatının yapıldığı yerlerdi. Nitekim, Bursa’da da “*mîzân-ı harîr*” ve “*damga*” mukâta’alarının “*damga dükkânları*” bedestende idi. Bedesten ayrıca bu zengin tüccarların sadece meta’larını satışa sundukları bir yer olarak kalmıyor bu kişilerin paralarının ve diğer kıymetli eşyalarının saklandığı güvenli bir yer özelliğini de taşıyordu. Bu sebeple bedestenin özel bir yönetim organizasyonu vardı. Buradaki ticari faaliyetin düzenli sürmesini sağlamakla yükümlü bir “*bedesten kethüdasi*” vardı. Bu kethüdanın yanında yeteri kadar güvenlik görevlisi vardı. Bedestenin her bir kapısının ayrı ayrı “*kapıcısı*” bulunuyordu. Bedesten geceleri kapatılıyordu. Bunların yanında bedesten ve

etrafındaki çarşılarda “yatakçı” denilen gece bekçileri güvenliğini sağlıyordu. Bedesten başta olmak üzere çarşıların hangisinde ve nerelerinde kaç yatakçının bulunacağı, bunların sorumluluklarının neler olduğu süregelen bir uygulama içinde belirlenmişti. Bu yatakçılar da yaptıkları hizmetin karşılığı olarak bedesten ahalisinden ve çarşı esnafından bir resm almaktaydılar.

Ayrıca bedesten şehir yerleşikleri ile birlikte şehre dışarıdan gelmiş kısa veya uzun süreli ikamet eden yabancılar şehrin günlük hayatının sosyal hareketliliğinin aktörleri olarak görülüyorlardı. Bunun için bedestende ve çevresinde kahvehane, bozahaneye gibi toplanma yerleri de bu alanın diğer öğeleri ile bütünleşiyordu. Bedesten bir başka açıdan sadece ticari meta’nın alışverişinin yapıldığı bir yer olarak kalmıyor, aynı zamanda haber ve bilgi alışverişinin de gerçekleşmesini sağlıyordu.

Bütün bu özelliklerinden dolayı Orhan zamanında yapılan Emir Hanı’na bedesten işlevi yüklenmiş olmasına rağmen, Bâyezid zamanında bir yenisinin yapılması ve bu bedestenin günümüze kadar gelmesi bir rastlantı değildir. Orhan zamanında fethedilen topraklar, Bursa merkezli bir entegrasyona ulaştırılmış olduğundan dolayı Bursa’nın çevresi ve uzak bölgelerle ilişkisi daha sınırlıydı. Bâyezid Osmanlı Beyliği’ni Fatih döneminin merkezi-mutlak imparatorluğuna yükseltecek süreci başlattığı için 14. yüzyılın başları Bursa’yı daha önemli hale getirdi. Bunun için, Bursa’nın büyüyen önemine uygun olarak mekan ve mekanın bütün öğelerinin hacimleri değişmeye başladı. Nitekim, bedestenin bânisi olduğu gibi, Ulucamii’nin bânisi de Yıldırım Bâyezid’dir. Bursa Bedesten’ini bu bağlamda değerlendirmek gerekir.